

Intervju s dr. sc. Borisom Jokićem

Boris Jokić psiholog je i viši znanstveni suradnik na Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu. Diplomirao je psihologiju na Odsjeku za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a magisterij i doktorski rad iz područja obrazovnih znanosti završio je na Sveučilištu u Cambridgeu u Velikoj Britaniji. Osim njegovog rada na IDIZ-u koji se većinom temelji na obrazovnom sustavu, također je bio član Nacionalnog vijeća za odgoj i obrazovanje te je jedna od glavnih osoba zaslužnih za obrazovnu reformu u Hrvatskoj. Glavna tema našeg razgovora jest njegovo najnovije istraživanje o učinku pandemije na obrazovni sustav i daje nam uvid u stanje učenika i nastavnika tijekom dosad neviđenih oblika nastave.

Diskrepancija **Kako biste komentirali rezultate Vašeg zadnjeg objavljenog istraživanja o utjecaju pandemije i potresa na srednjoškolsko i osnovnoškolsko obrazovanje? Iznenaduju li Vas rezultati?**

dr. sc. Jokić Ono što je na neki način bilo očekivano, a za nas ipak iznenađujuće, jest intenzitet rezultata, to jest utjecaj pandemije i potresa na psihičko stanje mladih, posebice učenika koji su završili srednju školu prethodne školske godine. Naime, više od polovice onih koji su priveli kraju svoje srednjoškolsko obrazovanje iskazuju da je pandemija na njihove živote, to jest njihovo psihičko zdravlje, utjecala ili negativno ili izrazito negativno. Radi se o osobnim i društvenim posljedicama koje mogu nadići javne, zdravstvene posljedice pandemije.

Diskrepancija **Prema Vašem mišljenju, treba li ubuduće upitati za to stručne osobe o mogućim posljedicama mjera protiv korone i proživljenim traumama poslije potresa?**

dr. sc. Jokić Osobno, mislim da je pristup pandemiji u RH bio jednostran. Naime, od samoga se početka moglo pretpostaviti da je pandemija javnozdravstvena stvar i da je njena javna i medicinska dimenzija vrlo važna, možda čak i važnija od drugih. Međutim, u RH je potpuno izostala perspektiva da je pandemija društvena pojava sa svojom društvenom dimenzijom. Po

mojem mišljenju, stručnjaci iz društveno-humanističkih znanosti nisu bili dovoljno uključeni, a prije svega oni iz polja psihologije, sociologije i politologije. Greška je to koja je kasnije uzrokovala nesnalažljivost politike, bila ona državna ili javna, u smislu vođenja krize i sprječavanja njenih negativnih posljedica. Smatram da bi kombinacija socijalne i psihološke perspektive uvelike pridonijela smanjenju određenih negativnih posljedica koje su i dalje prisutne u društvu, a vezane su sa životima pojedinca, njihovim psihosocijalnim, socijalnim i emocionalnim stanjem, ali i s trenutnim stanjem društva. Da smo bili malo mudriji, mogli smo ovladati i tom dimenzijom. U slučaju sljedećih pandemija, neizbježno je uključiti i stručnjake i znanstvenike iz društvenih i humanističkih znanosti u vođenje kriznih situacija u hrvatskom društvu.

Diskrepancija   **Rezultati Vašeg istraživanja ukazuju na pojavu dviju skupina: učenika i nastavnika te mladih koji su zadovoljni i starijih koji su manje zadovoljni. S obzirom na to, možete li, iz perspektive psihologije, objasniti zašto dolazi do takve podjele? Smatrate li da su takve okolnosti psihološki utemeljene, i ako da, do koje mjere?**

dr. sc. Jokić   Pandemija se odvija istovremeno s razvojnim putanjama pojedinaca. Na primjeru učenika osnovnih škola, naročito onih u nižim razredima ili na prijelazu s razredne na predmetnu nastavu, obiteljsko okruženje je ono što može uvelike nadoknaditi određene nedostatke strukture koje škola predstavlja. Kao rezultat toga, zaštitni faktori koji postoje kod učenika te dobi jasniji su i izraženiji nego kod starijih učenika s obzirom na elemente vezane s osobnim razvojem pojedinca. Faktori su također izraženiji u razdoblju adolescencije kad se razvija kritički stav prema različitim autoritetima uz sposobnost, odnosno mogućnost osamostaljenja od obiteljskog okruženja u situaciji u kojoj su vršnjaci najutjecajniji element. Kad se sve to stavi u perspektivu pandemije uz promjene iz klasične u online nastavu, nije začuđujuć podatak da, što su učenici stariji, to su posljedice pandemije na njihove živote negativnije. Tvrdnja se naročito odnosi na učenike završnog razdoblja srednje škole koje su u RH i svijetu karakterizirane tzv. normativnim događajima, odnosno događajima koji se vežu uz napuštanje srednjoškolskog okruženja i prelazak u svijet rada ili u svijet visokog obrazovanja. Govorim, prije svega, o maturalnim zabavama i putovanjima, izlascima u svibnju i lipnju, zajedničkim tulumima i upoznavanju novih ljudi. Sve je to bilo uskraćeno generaciji učenika koji su završili srednju školu u prethodne dvije godine i to zasigurno mora biti

urezano u njihovo sjećanje, psihosocijalni „imagarij“, što je dio našeg istraživanja. Osjećaju se zakinuto u odnosu na generacije koje nisu zahvaćene uvjetima i ograničenjima uzrokovanim pandemijom tijekom samog završetka škole. Veliki dio našeg istraživanja još nije predstavljen javnosti. Znamo da je utjecaj pandemije na odgojno-obrazovne radnike, bez obzira na njihov staž ili njihovu dob, bio također negativan. Takav se utjecaj, prije svega, iskazao povećanom zahtjevnosti posla svih odgojno-obrazovnih radnika, a naročito onih koji rade u izravnoj nastavničkoj praksi. Posebice je vezan s radnicima koji su tek započinjali svoju profesiju, točnije, s mlađim nastavnicima, koje je ova situacija uvelike iznenadila. Nisu imali radno iskustvo te ih je ovo postavilo još u težu situaciju od kolega koji su imali više iskustva te su mogli bolje primijeniti alate i mehanizme rada u hibridnom modelu nastave. Što se tiče samih posljedica pandemije bez obzira na dob, istraživanje je pokazalo da je većina nastavnika iskazala otpornost na takvu situaciju i sposobnost snalaženja u takvom okruženju. Međutim, oko 30% radnika smatra da je sama pandemija i promjene uzrokovane pandemijom u organizaciji odgojno-obrazovnog rada utjecala na pad njihova entuzijazma za posao i samo nastavničko zanimanje. Radi se o još jednom vrlo važnom društvenom otkriću koje ima neizbježne posljedice na društvo jer ono ukazuje na to da, ako se ne upozori na problem povećane zahtjevnosti rada radnika u obrazovanju, mogli bismo se suočiti s odlaskom dijela tih radnika iz odgojno-obrazovnog okruženja te novim manjkom stručnih radnika u nastavi. Pandemija je također imala utjecaj i na psihološko stanje nastavnika, naročito u onim situacijama kad je supostojala s posljedicama potresa. Naime, za učenike i nastavnike postoji ta kombinacija dvaju jedinstvenih događaja od kojih je jedan čisti, čak i traumatski - pandemija, a drugi je trajan – potres, što čini negativnu kombinaciju izrazitih stresora u ljudskim životima. Na mjestima poput Sisačko-moslavačke županije, Grada Zagreba i Zagrebačke županije, na kojima je došlo do izrazitog poklapanja navedenih dvaju elemenata, izrazite su posljedice na psihološko zdravlje učenika i radnika odgojno-obrazovnog sustava.

Diskrepancija

S obzirom na to da je značajan dio učenika i studenata nezadovoljan načinom provođenja nastave u digitalnom obliku, mislite li da je takav oblik provođenja nastave održiv? Treba li ga mijenjati, ili pak potpuno ukinuti? Jesu li se postojeći nedostaci u izvođenju nastave, poput nedovoljne interakcije, zaoštrili ili ublažili u kontekstu pandemije i online nastave?

Kako online oblik nastave potiče, odnosno otežava njezinu izvedbu?

dr. sc. Jokić

Ovo je vrlo zanimljiv nalaz istraživanja. Naime, upitali smo učenike da usporede dva oblika nastave: klasični oblik nastave u učionici i nastavu na daljinu koju su imali ovisno o različitim kriterijima onoga što bi se smatralo kvalitetnom nastavom. Ti kriteriji su da se ono što im se predstavlja predstavi na razumljiv način, da im je zanimljivo i jasno, da se mogu obratiti za pomoć, te se odnosi na pitanje je li gradivo obilno ili naporno. Samo dva elementa online nastave prevladavaju nad klasičnom nastavom, a ti su da učenici iskazuju kako dobivaju velik broj zadataka koje moraju riješiti u kratkom roku i kako im je učenje naporno. U svim drugim elementima, kao što je već spomenuto: zanimljivost, razumljivost, jasnoća ili povratne informacije, prevlast imaju „dobri stari drveni stolci i klupe“. Da je to isto pitanje „Recite nam, što mislite da je bolje od ovih dvaju tipova nastave? Nastava na drvenoj klupi s kredom ili neki oblik nastave koja se prati preko tableta, laptopa, itd., gdje se netko uključuje ovako ili onako?“, postavljeno učenicima 2017. ili 2018. godine, rezultati bi bili potpuno suprotni. Drugim riječima, pandemija je učinila nešto nevjerojatno, natjerala je tisuće djece da pomisle da je nešto ipak „cool“ u drvenoj klupi, ploči, šestararu koji se i dalje na onaj način vrti rukom. To je jedna pozitivna strana pandemije. No, to ne znači da od online nastave treba odustati. Ideja tehnootimizma koji je vladao do pandemije bila je kao iluzija obećanja koja se nikad neće ostvariti. Bilo bi potpuno pogrešno odustati od nastave na daljinu i određenih rješenja u online nastavi. Ona meni, većini starijih osoba ili osoba srednjih godina omogućuje neke stvari koje nismo imali priliku učiti u osnovnoj ili srednjoj školi uz pomoć digitalnih tehnologija, omogućuje stvari koje su puno bolje nego kada smo mi išli u školu. Primjerice, kad smo učili krvožilni sustav, gotovo uvijek bismo ga učili uz dvodimenzionalni prikaz iz knjige. Danas, pomoću različitih digitalnih modela možete pozornije prikazati neke stvari kao nikada prije u povijesti odgoja i obrazovanja. Kad bismo navedene elemente digitalnih čimbenika i osobnog oblikovanja iskustva vezali s drugim stvarima koje nam online okružje omogućuje, poput prilagodljivog testiranja i ocjenjivanja, u kombinaciji s kvalitetnim elementima klasične nastave, u budućnosti bi mogao nastati pojam „nove škole“.

Što se tiče tzv. „emergency“ obrazovanja koje se javilo zbog pandemije, mogli smo mnogo toga napraviti bolje. Od početka je trebalo inzistirati na kontaktu uživo i na predavanjima uživo za sve generacije učenika. Od početka je trebalo razmišljati o tome da je škola struktura

te kako je za mlade ljude u razvojnim fazama vrlo važno da ona počinje i završava u određeno vrijeme. Smatram da se trajanje nastavnog sata u online okruženju moglo smanjiti zato što je pažnja potpuno različita, ovisno o tome prati li netko nastavu preko malih ekrana ili je u razredu. Također, smatram da se moglo utjecati na drukčiji, bolji raspored sati u online nastavi, što bi omogućilo pozitivnije iskustvo učenika kad bi se gradivo učilo kao cjelina, a ne raspoređeno na kraće vremenske periode. Sve bi od navedenog utjecalo na motivaciju učenika i na njihovu mogućnost pravilnijeg praćenja nastave.

Ipak, kako se radi o časopisu KSSD-a, također smatram da je vrlo važno spomenuti još jednu stvar vezanu uz online nastavu: velika je iluzija kako je nastava na daljinu dostupna svim učenicima. Naime, naše istraživanje pokazuje da to nije tako. U Hrvatskoj vlada neistinita ideja da je brzi Internet, laptop ili tablet u kući, kao i radni stol ili stolac, jednako dostupan svima. To nije samo pitanje prisutno u manjim ili izoliranim sredinama, već i u većim gradovima poput Zagreba i Splita, kao i u gradovima prosječne veličine poput Slavonskog Broda. Kao društvo, kao znanstvenici, i mi kao istraživački tim imamo dužnost osvijestiti ljude i utjecati na to da se problemi isprave. Znamo da niti u jednom preduvjetu za nastavu na daljinu nema jednakosti među učenicima. Stoga bi trebalo, kad govorimo o tome što učiniti u budućnosti, obratiti pažnju na učenike koji dolaze iz nepovoljne socioekonomske sredine i osigurati im preduvjete da mogu na jednak način, kao i oni u prosječnom ili privilegiranom socioekonomskom okruženju, pratiti nastavu na daljinu, i, još važnije, u njoj sudjelovati.

Diskrepancija   **Smatrate li da trenutna reforma obrazovanja može pratiti trendove poput online nastave te koči li online nastava napredak reforme ili još više ističe njenu nužnost?**

dr. sc. Jokić   Nažalost, od 2016. godine više nema reforme obrazovanja u RH, što ne znači da je nikada neće biti niti da trenutna obrazovna politika vodi neke procese pogrešno. Štoviše, smatram da je takva politika kvalitetno vodila hrvatsko obrazovanje za vrijeme pandemije. Što se tiče odnosa online nastave i procesa reforme, baš kao i iz prethodnog odgovora, sigurno je da takvi procesi trebaju uključivati i digitalnu stavku u obrazovanju, ne samo po pitanju opremanja škola i samih učenika, nego i izradom digitalnih obrazovnih sadržaja i drugačijim metodama poučavanja koje bi mogle omogućiti učenicima drugačije, obogaćeno iskustvo nastave na daljinu.

Diskrepancija **Po Vašem mišljenju, koji su najveći problemi obrazovnog sustava u Republici Hrvatskoj?**

dr. sc. Jokić

Najveći je problem hrvatskog odgoja i obrazovanja slaba povezanost određenih razina i vrsta odgoja i obrazovanja. Također, premda je došlo do određenih promjena u školskom kurikulumu, i dalje nisu napravljene ključne reforme koje bi povezale i osigurale drugačije iskustvo učenika, ali i nastavnika. Ovdje, prije svega, mislim da hrvatsko školstvo nije usmjereno prema stjecanju znanja i vještina koje su nužne pojedincu u 21. stoljeću poput razvoja kritičkog mišljenja, kreativnosti, inovativnosti, sposobnosti rješavanja problema mladih ljudi te posebice načina kako učiti i kako komunicirati ne samo „govornim ili pisanim“ jezikom, nego i drugim jezicima poput umjetnosti, pokreta i programskih jezika. Mlade se ljude nedovoljno uči da osim komunikacije trebaju i surađivati. Škola nije dovoljno usmjerena k tome da kod mladih ljudi razvija vještine i znanja vezana s upravljanjem njihova osobnog, obrazovnog i profesionalnog puta, kao niti k tome da su mladi ljudi u situaciji da znaju i mogu upravljati osobnim i socijalnim razvojem. Naše školstvo nedovoljno radi na osiguravanju okružja gdje se mladi ljudi razvijaju u aktivne građane, te po tome svemu zapravo zaostajemo.

Zaostajemo na pojedinim razinama te mi je žao što vlast nije potpuno prepoznala sve to što je bilo rađeno u okviru cjelovite kurikularne reforme i reakciju škola i ljudi na navedenu reformu. Tako je vlast odbacila rješenja vezana s gimnazijskim obrazovanjem koje bi osiguralo veću izbornost učenicima na 3. i 4. godini njihovog srednjoškolskog obrazovanja. Žao mi je što vlast nije prepoznala rješenja za umjetničko obrazovanje koje bi, osim glazbenih i baletnih škola, omogućilo takvo obrazovanje i u drugim izvedbenim umjetnostima poput drame i filma, te bi se tako stvorila nova dimenzija umjetnosti u RH. Nisu prepoznata rješenja vezana s osnovnoškolskim obrazovanjem u kojima bi se ukinuo opći uspjeh i promijenio sustav praćenja učenika. Nisu donesena rješenja vezana s osnovnom školom koja bi omogućila drugačiji dnevni ritam i da satnica ne mora biti predmetno određena. Nisu, što mi je posebice žao, prihvaćena rješenja vezana s darovitim učenicima, sa učenicima s teškoćama, te nisu prihvaćena rješenja, vezana s ocjenjivanjem i vrednovanjem, što je vrlo problematično. Žao mi je što je tako jer su na ovim rješenjima radili ljudi koji su o tome vrlo dobro promislili i sve što su osmislili, radili su radi dobrobiti mladih ljudi i djece. Da su samo neka od tih rješenja primijenjena, više ili manje složena, a sva jednako vrijedna, siguran sam da bi naše školstvo bilo bolje nego

što jest, a da bi za 10 godina bilo nešto čime bi se Hrvatska mogla ponositi.

Kao jedan od autora škole i zajednice pod kraticom "ŠiZ", nadam se da će učenici i nastavnici pozitivno „pošiziti“ za ŠiZ-om. Radi se o fakultativnom predmetu koji je ponuđen u školi, a to je jedan drugačiji pristup koji kreće od motivacije učenika i uvažavanja njihovih potreba i želja. Govori o tome kako mladi ljudi nisu glupi, nego razmišljaju o različitim stvarima koje nekad možda ne iskažu na način na koji bismo mi to htjeli, ali o njima misle. Potrebno je krenuti od njihova svijeta, njihovih želja i potreba, i kroz tematske elemente ih približiti zajednici u kojoj žive. Neki od elemenata inovativni su za Hrvatsku, poput pitanja o urbanizmu i stanovanju, potom o rodu, migraciji, generaciji i generacijskom razumijevanju, komunikaciji, digitalnom klasnom jazu te općenito o klasnim pitanjima koja se odvijaju u njihovu okruženju. Sve se to može prikazati na bilo kojem problemu, od toga tko kakvu užinu jede do pitanja o tome tko kakvo piće naručuje u izlasku dok se sluša turbofolk, trap, heavy metal, itd. Sve to čini ŠiZ, i kad bi koncept škole bio drugačiji, zapravo bismo imali neku šansu. No, ŠiZ je mali korak i sve to je moglo biti na puno većoj razini, od vrtića sve do završetka srednje škole.

Diskrepancija   **Treba li učenicima dati priliku da sudjeluju u stvaranju obrazovnog programa kojeg su i sami dio, i ako da, što bi se time postiglo?**

dr. sc. Jokić   Apsolutno, da, i ŠiZ je pravi primjer toga. Ako se ne krene od onoga što mlade ljude okružuje, veseli, ljuti, što ih emocionalno okupira, onda dugoročna prilika nestaje, ali kad im je dana mogućnost da budu aktivni sudionici odgojno-obrazovnog procesa, kad im je dana mogućnost da propitkuju rješenja autoriteta, onda postaju aktivni sudionici društvenog procesa. Takav je pristup bolji nego da ih se uči što je aktivni građanin, što je demokracija i kako se u njoj sudjeluje, stoga je potrebno da budu dovedeni u situaciju da oni sudjeluju u samom procesu. Vjerojatnost da mladi nauče nešto iz toga puno je veća nego da slušaju najbolja predavanja najstručnijih predavača s Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu. Ako ih se odvede u pučku kuhinju kako bi obradili temu siromaštva, to je iskustvo kojeg će se zasigurno sjećati cijeloga života.

Diskrepancija   **S obzirom na Vaše iskustvo rada u IDIZ-u, mislite li kako fakulteti u dovoljnoj mjeri pripremaju studente za takav oblik posla u struci?**

dr. sc. Jokić   Moram napomenuti kako u Institutu za društvena istraživanja u Za-

grebu dolaze jako dobri i osposobljeni kandidati. Ipak, to se ne očekuje. Kad moji suradnici primaju mlade ljude za pozicije asistenata, uvijek im napominjem kako ne bi trebali očekivati da mladi ljudi znaju sve vezano sa znanstvenim radom nakon fakulteta. Znanost, kao i svi drugi poslovi, dio je vještine koji se stječe iskustvom. Kad zapošljavamo radnike i kad radimo s njima, uvijek na početku kažem da bismo trebali opažati stvari koje se nama čine samorazumljive i učiti tijekom same prakse u svim područjima, od provedbe istraživanja i njegove konceptualizacije do konceptualizacije javne politike i sudjelovanja u javnoj društvenoj sferi koja također ima svoje zakonitosti. Zaista ne mogu reći da su studenti sociologije, ali i svi drugi studenti koji dolaze raditi u IDIZ, po čemu loši, dapače. Ali, smatram da na fakultetima treba inzistirati na tome da mladi ljudi dobiju širinu metodološkog i analitičkog pristupa, da na neki način steknu svijest da se do shvaćanja društvene, ali i osobne stvarnosti i znanstvene spoznaje, može doći na različite načine. Ovdje također mogu reći da su sociolozi bolji nego psiholozi, iako je psihologija moja disciplina. Sociolozi često imaju određenu širinu koju psiholozi koji izlaze s Filozofskog fakulteta tek trebaju steći.

Diskrepancija **Tijekom Vašeg obrazovanja imali ste priliku studirati u inozemstvu. Kako je to iskustvo utjecalo na Vašu percepciju hrvatskog obrazovnog sustava?**

dr. sc. Jokić Povlastica je što sam dvaput tijekom obrazovanja imao priliku boraviti i obrazovati se u drugoj društvenoj okolini. Prva je prilika bila nakon srednje škole koju sam završio u West Virginiji u SAD-u, nakon što sam tri godine bio u klasičnoj gimnaziji u Zagrebu, a prije toga 4 godine u klasičnoj osnovnoj školi. S latinskog i grčkog jezika došao sam na "Country roads, take me home, West Virginia...". Od Vergilija i Ovidija do Johna Denvera i Garta Brucksa! Moj je dojam da je američka škola odlična kao i naša klasična gimnazija s 19 predmeta. Američku školu obilježava mogućnost dubljeg ulaska u sadržaje ako se posjeduju određene sposobnosti. Na završnoj sam godini imao mogućnost pohađati nastavu na naprednoj razini iz matematike, engleskog, kemije i sociologije. Američka je škola jedinstvena po tome što je uklopljena u zajednicu, što smatram kvalitetom koja nedostaje hrvatskoj školi. Ono što američka škola nema, a hrvatska ima, jest predmetna, disciplinska širina u kojoj jedan gimnazijalac u Hrvatskoj ima priliku steći znanje velikog raspona. U svakom slučaju, iskustvo iz West Virginije za mene je pozitivno, zanimljivo i s vrlo

važnim obrazovnim učinkom za daljnji život. Živio sam u kamp-prikolici i proveo mjesec razmišljajući kako je to otići iz Križanićeve gimnazije u „trailer“ i zašto se osjećam dobro, premda me svi pitaju jesam li lud. To je, eto, Amerika!

Drugo je iskustvo također zanimljivo. Dobio sam stipendiju, magistrsku i doktorsku, na Sveučilištu u Cambridgeu. Samo sveučilište veliki je mit zbog toga što oni koji ne znaju kako je tamo smatraju to mjesto vrlo glamuroznim, međutim ono ni po čemu nije takvo. Mjesto jest posebno, ali studiranje na njemu, pogotovo ako ste student koji dolazi s „brdovitog Balkana“ na magisterij, ni po čemu nije bajno osim po jednoj jedinstvenoj situaciji, a ta je da na tri, četiri godine imate mogućnost raditi ono što vas zanima na najljepšem mogućem mjestu na svijetu, te se potpuno posvetiti onome predmetu svoje kvalifikacije kako biste postali znanstvenik. Prilika je to da radite s ljudima „jedan na jedan“ koji su na samom vrhu znanosti u određenoj disciplini, u sigurnom okruženju koje je pomalo dosadno, stoga se bavite sportom, slušate glazbu ili samo učite (smijeh). To je zaista velika životna povlastica.

Filozofski fakultet i studiranje u Zagrebu omogućilo mi je da budem među najboljima u mjestu gdje ljudi dolaze iz svih mogućih dijelova svijeta. Ali, drugačija je financijska moć fakulteta da organizira nastavu „jedan na jedan“, kao što je i drugačiji stav profesora na tim mjestima. Stav koji je, prije svega, prožet poštivanjem studenata i ne stavljanjem sebe iznad njih, velikom skromnošću, idejom da možete s tim ljudima otići i popiti pivo, ali ne na onaj blesav način, nego na način da s njima možete 10 mjeseci raspravljati o određenim temama, svaki dan po dva sata, dok se ne „izbrusite“ i dok ta osoba ne zna svaki zarez u vašem doktorskom radu, svaku vašu dvojbu i dilemu. Moje iskustvo sa Cambridgea slično je kao ono iz West Virginije, samo ovoga puta u veličanstvenoj sobi grčkog tipa uz ručak koji košta 3 funte i bez novaca, ali uz ideju kako je sjajno imati priliku studirati na mjestu gdje postoje preduvjeti za posvećivanje i potpuno davanje sebe znanstvenom istraživanju onoga što me istinski zanima. Sve to predstavlja moj život duge tri godine.

To je ono o čemu sada govorim mladim ljudima, da nikada u kasnijem životu, ako će se baviti znanostima, neće imati mogućnosti da tri godine rade na taj način. Institut za društvena istraživanja trenutno se bavi s 30 projekata na kojima radi 23 znanstvenika i znanstvenice. Trogodišnji je period dovoljan da se duboko uđe u nešto, da se izgubi u tome, da se uđe u sumnju i izađe iz nje i da se kaže da je to ono nešto čemu sam dao velik dio svojeg znanstvenog obrazovanja, što je vrlo vrijedno. Studenti

koji su na hrvatskim institutima upisali doktorske studije trebaju znati da je potrebno izboriti se za svoj prostor, dovesti se na rub mogućeg neuspjeha, ali da se s tog ruba opet mogu vratiti i osjetiti sigurnost da mogu i žele raditi u znanosti. Znanost može biti odlična, ali zanimanje znanstvenika zaista nije jednostavno.

Diskrepancija **Kako biste opisali život na osobnoj i profesionalnoj razini koji se odvijao za vrijeme kriza koje su nas pogodile u zadnje dvije godine?**

dr. sc. Jokić

Moj se osobni život u prethodne dvije godine uvelike promijenio na način da smo, na sreću, kao obitelj bili sve više međusobno vezani. Život mi je prije pandemije bio ispunjen obavezama i putovanjima, a ove smo dvije godine više bili jedni s drugima. S profesionalne strane, smatram da sam osobno, kao i s institucijama koje vodim, kroz pandemiju prošao dobro i da smo to razdoblje iskoristili kako bismo se nametnuli kao institucija u kojoj se odvijaju dva velika projekta vezana s pandemijom, a na trećem se još uvijek radi. IDIZ se pokazao kao mjesto koje je spremno brzo reagirati u slučaju državne potrebe na znanstveni i profesionalan način. Kao psiholog, moram napomenuti kako smo kao obitelj prošli uredu unatoč tomu što je ovo razdoblje za mnoge bilo vrlo izazovno. Trebali bismo se osvijestiti o važnosti mentalnog zdravlja koje bi trebalo biti jedan od najvažnijih javnozdravstvenih problema i jedan od središta interesa obrazovanja u svim školama. Naime, u situaciji jednostavnih društvenih borbi i podjela u kojima se zdravstveni odgoj i zdravstveno obrazovanje svode na seksualni odgoj, zanemaruje se činjenica da je pitanje zdravlja, zdravstvenog odgoja i obrazovanja također pitanje fizičkog, kao i mentalnog zdravlja. Stoga bismo, umjesto da se bavimo tim kvazipodjelama i nebitnim političkim diskursom, trebali razmisliti o mladim ljudima u društvu te bismo pitanje mentalnog zdravlja trebali usmjeriti k javnosti i postaviti ga kao jedan od čimbenika zdravog društva, što je preduvjet svakog funkcionalnog društva. Ipak, kad bih morao reći kako će se ovo razdoblje odraziti na nas u budućnosti, nadam se da će se ljudi sjetiti i nekih dobrih stvari. Nadam se da će se sjetiti da, kad su bili bolesni i kad je vladala psihoza, im je netko ostavljao hranu na kvaki ulaznih vrata te se u nevolji pokazala društvena solidarnost, odnosno empatija. To je nešto što ljudi mogu zaboraviti, ali bi se trebali prisjetiti trenutaka koji ukazuju da kao društvo ipak imamo šansu za povećanje društvene kohezije, solidarnosti i empatije, te imamo šansu za bolje ishode i pojedinca i hrvatskog pučanstva.